स्वर्गसरिद्वरा, स्त्री, (स्वर्गस्य सरिद्वरा।) गङ्गा। इति राजनिर्घण्टः॥

स्वर्गापगा, स्त्री, (स्वर्गस्य आपगा।) गङ्गा। इति हेमचन्द्रः॥

स्वर्गिगिरिः, स्वर्गरिः, पुं, (स्वर्गस्य पक्षे स्वः गिरिः पर्व्वतः।) सुमेरुः। इति हेमचन्द्रः॥

स्वर्गिवधूः, स्त्री, (स्वर्गिणां देवानां वधूः।) अप्सरसः। इति हेमचन्द्रः॥

स्वर्गी,[न्]पुं, (स्वर्गोऽस्त्यस्य भोग्यत्वेनेति। स्वर्ग+इनिः।) देवता। इति त्रिकाण्डशेषः॥ (यथा, कुमारे। २। ४५।

"भुवनालोकनप्रीतिः स्वर्गिभिर्नानुभूयते।
खिलीभूते विमानानां तदापातभयात् पथि॥")

स्वर्गगामिनि, त्रि। तल्लक्षणं यथा,—

"दया भूतेषु संवादो परलोकं प्रतिक्रिया।
सत्यं परहिता चोक्तिर्व्वेदप्रामाण्यदर्शनम्॥
गुरुदेवर्षिपूजा च केवलं साधुसङ्गमः।
सत्क्रियाभ्यसनं मैत्री स्वर्गिणां लक्षणं विदुः॥"

इति गारुड़े २२९ अध्यायः॥

स्वर्गौकाः,[स्]पुं, (स्वर्ग ओको वासस्थानं येषाम् देवता। इति हलायुधः॥ (यथा, कुमारे। १। ५८।

"अनर्घ्यमर्घ्येण तमद्रिनाथः
स्वर्गौकसामर्च्चितमर्च्चयित्वा।
आराधनायास्य सखीसमेतां
समादिदेश प्रयतां तनूजाम्॥")

स्वर्ग्यः, त्रि, (स्वर्गस्य निमित्तं संयोग उत्पातो वा स्वर्ग+"गोद्व्यचोसंख्यापरिमाणाश्वादेर्यत्।" ५। १। ३९। इति यत्। यद्वा स्वर्गः प्रयोजनमस्य। "स्वर्गादिभ्यो यद्वक्तव्यः।" ५। १।१११। इत्यस्य वार्त्तिकोक्त्या यत्।) स्वर्गीयः। स्वर्गशब्दात् ष्ण्यप्रत्ययेन निष्पन्नः॥ (यथा, भागवते। ४। १२। ४४।

"धन्यं यशस्यमायुष्यं पुण्यं स्वस्त्ययनं महत्।
स्वर्ग्यं ध्रौव्यं सौमनस्यं प्रशस्यमघमर्षणम्॥")

स्वर्ज्जिकः, पुं, सर्ज्जिकाक्षारः। इति राजनिर्घण्टः॥ यवक्षारः। यथा,—

"पाक्यः क्षारो यजक्षारो यावशूको यवाग्रजः।
स्वर्जिकोऽपि स्मृतः क्षारः कापोतः सुखवर्च्चकः॥
कथितः स्वर्जिकाभेदो विशेषज्ञैः सुवर्चिका।
यवक्षारो लघुः स्निग्धः सुसूक्ष्मो वह्निदीपनः।
निहन्ति शूलं वातामश्लेष्मश्वासगलामयान्॥
स्वर्जिकाल्पगुणा तस्मात् विशेषात्गुल्मशूलहृत्।
सुवर्च्चिका स्वर्जिकावत् बोद्धव्या गुणतो जनैः॥"

इति भावप्रकाशः॥

स्वर्ज्जिकाक्षारः, पुं, स्वर्ज्जिक्षारः। साचिक्षार इति भाषा। अस्य गुणाः।

"यवक्षारः जयेदर्शः श्वासान् वातकफामयान्।
गुल्महृद्ग्रहणीपाण्डुप्लीहानाहगलामयान्।
तस्मादल्पान्तरगुणः स्वर्ज्जिकाक्षार उच्यते॥"

इति राजवल्लभः॥

स्वर्ज्जिक्षारः, पुं, (स्वर्जी एव क्षारः।) सर्ज्जिकाक्षारः। तत्पर्य्यायः। स्वर्ज्जिकः २ क्षारः ३ स्वर्जी ४ सुखोर्ज्जिकः ५ सुवर्च्चिकः ६ सुवर्चिः ७ सुखवर्च्चाः ८। अस्य गुणाः। पटुत्वम्। कटुष्णत्वम्। तीक्ष्णत्वम्। वातकफार्त्तिनाशित्वम्। गुल्माध्मानक्रमिव्रणजठरदोषनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

स्वर्ज्जी, [न्] पुं, (सुखेन अर्ज्जयतीति। सु+अर्ज्ज+णिनिः। स्वर्ज्जिक्षारः। इति राजनिर्घण्टः॥

स्वर्णं, क्ली, (सुष्ठु अर्णो वर्णो यस्य।) सुवर्णम्। धुस्तूरः। इत्यमरः। २। ९। ९४॥ गौरसुवर्णशाकम्। नागकेशरम्। इति राजनिर्घण्टः॥*॥ स्वर्णस्योत्पत्तिर्यथा,—

"एकदा सर्व्वदेवाश्च समूषुः स्वर्गसंसदि।
तत्र कृत्वा च नृत्यञ्च गायन्त्यप्सरसां गणाः॥
विलोक्य रम्भां सुश्रोणीं सकामो वह्निरेव च।
पपात वीर्य्यं चच्छाद लज्जया वाससा तथा॥
उत्तस्थौ स्वर्णपुञ्जश्च वस्त्रं क्षिप्त्वा ज्वलत्प्रभः।
क्षणेन वर्द्धयामास स सुमेरुर्बभूव ह॥
हिरण्यरेतसं वह्निं प्रवदन्ति मनीषिणः॥"

इति ब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे १३१।३३-३७॥

तस्य गुणाः।

"सुवर्णं तिक्तमधुरं कषायं गुरु लेखनम्।
हृद्यं रसायनं बल्यं चक्षुष्यं कान्तिदं शुचि॥
आयुर्मेधावयःस्थैर्य्यवाग् विशुद्धिद्युतिप्रदम्।
क्षयोन्मादगदार्त्तानां शमनं परमुच्यते॥"

इति राजवल्लभः॥*॥

सुवर्णस्य शोधनमारणविधिर्यथा। मारणाय योग्यं सुवर्णमाह।

"दाहे रक्तं सितं छेदे निकषे कुङ्कुमप्रभम्।
तारशुक्लाग्निभं स्निग्धं कोमलं गुरु हेम सत्॥"

सत् उत्तमम्।

"तच्छेतं कठिनं रूक्षं विवर्णं समलं दलम्।
दाहे च्छेदेऽसितं श्वेतं कषे स्फुटलघु त्यजेत्॥"

अथ शोधनविधिः।

"पत्तलीकृतपत्राणि हेम्नो वह्नौ प्रतापयेत्।
निषिञ्चेत्तप्ततप्तानि तैले तक्रे च काञ्जिके॥
गोमूत्रे च कुलत्थानां कषाये तु त्रिधा त्रिधा।
एवं हेम्नः परेषाञ्च धातूनां शोधनं भवेत्॥"*॥

अथाशुद्धस्य सुवर्णस्य दोषमाह।

"बलं सवीर्य्यं हरते नराणां
रोगव्रजं पोषयतीह काये।
असौख्यकार्य्ये च सदा सुवर्ण-
मशुद्धमेतन्मरणञ्च कुर्य्यात्॥"

अथ स्वर्णमारणविधिः।

"स्वर्णस्य द्विगुणं सूतमम्लेन सह मर्दयेत्।
तद्गोलकसमं गन्धं निदध्यादधरोत्तरम्॥"

स्वर्णस्य अतितनूकृतपत्रस्य। गन्धं गन्धकचूर्णम्।

"गोलकञ्च ततो रुद्ध्वा सरावदृढसंपुटे॥
त्रिंशद्वनोपलैर्दद्यात् पुटान्येवं चतुर्द्दश।
निरुत्थं जायते भस्म गन्धो देयः पुनः पुनः॥"

रुद्ध्वा सवस्त्रकुटितचिक्कणमृत्तिकया। वनोपलः गोइटा इति लोके। निरुत्थं यत् पुनर्न जीवति॥*॥ अथान्यप्रकारः।

"काञ्चने गलिते नागं षोड़शांशेन निःक्षिपेत्।
चूर्णयित्वा तथाम्लेन घृष्ट्वा कृत्वा तु गोलकम्॥
गोलकेन समं गन्धं दत्त्वा चैवाधरोत्तरम्।
सरावसंपुटे धृत्वा पुटे त्रिंशद्वनोपलैः॥
एवं सप्तपुटैर्हेम निरुत्थं भस्म जायते।
अत्रापि पूर्व्ववद्गन्धः प्रदातव्यः पुनः पुनः॥
काञ्चनारिरसैर्घृष्ट्वा समसूतकगन्धयोः।
कज्जलीहेमपत्राणि लेपयेत् समया तथा॥
काञ्चनारित्वचः कल्कैर्मूषायुग्मं प्रकल्पयेत्।
धृत्वा तत् संपुटे गोलं मृन्मूषासंपुटे च तत्॥
निधाय सन्धिरोधञ्च कृत्वा संशोष्य गोलकम्।
वह्निं खरतरं कुर्य्यादेवं दद्यात् पुटत्रयम्॥
निरुत्थं जायते भस्म सर्व्वकर्म्मसु योजयेत्।
काञ्चनारिप्रकारेण लाङ्गलीं हन्ति काञ्चनम्॥
लाङ्गली करिहारी।
ज्वालामुखी तथा हन्यात्तथा हन्ति मनःशिला।
शिलासिन्दूरयोश्चूर्णसमयोरर्कदुग्धकैः॥
सप्तधा भावनां दद्याच्छोषयेच्च पुनः पुनः।
ततस्तु गलिते हेम्नि कल्कोऽयं दीयते समः॥
पुनर्घर्षमेदतितरां यथा कल्को विलीयते।
एवं वेलात्रयं दद्यात् कल्कं हेममृतिर्भवेत्॥
एवं मारितस्य सुवर्णस्य गुणाः।
सुवर्णं शीतलं वृष्यं बल्यं गुरु रसायनम्।
स्वादु तिक्तञ्च तुवरं पाके च स्वादु पिच्छिलम्।
पवित्रं बृंहणं नेत्र्यं मेधास्मृतिमतिप्रदम्॥
हृद्यमायुष्करं कान्तिवाग्विशुद्धिस्थिरत्वकृत्।
विषद्वयक्षयोन्मादत्रिदोषज्वरशोषजित्॥"
वृष्यं वृषाय कामुकाय हितम्॥*॥
असम्यङ्मारितं स्वर्णं बलं वीर्य्यञ्च नाशयेत्।
करोति रोगान्मृत्युञ्च तद्धन्याद् यत्नतस्ततः॥"

इति भावप्रकाशः॥

अन्यत् सुवर्णशब्दे द्रष्टव्यम्॥

स्वर्णकणः, पुं, (स्वर्णवत् पीतः कणो यस्य।) कणगुग्गुलुः। इति राजनिर्घण्टः॥ (स्वर्णस्य कणः।) सुवर्णकणा च॥

स्वर्णकणिका, स्त्री, (स्वर्णस्य कणिका।) कनककणा यथा,—

"कुर्व्वत्याः सरसि स्नानं पार्व्वत्यास्तु शरीरजाः।
निःसृताः स्वर्णकणिकास्ता वहन्ति जलैरिमाः॥"

इति कालिकापुराणे ८२ अध्यायः॥

स्वर्णकायः, पुं, (स्वर्ण इव पीतः कायो यस्य।) गरुड़ः। इति हेमचन्द्रः॥ सुवर्णमयशरीरे, त्रि॥

स्वर्णकारः, पुं, (स्वर्णं स्वर्णालङ्कारं करोतीति। कृ+अण्।) जातिविशेषः। सेकरा इति भाषा। तत्पर्य्यायः। नाड़ीन्धमः २ कलादः ३ रुक्मकारः ४। इत्यमरः। २।१०।८॥ कणादः ५। इति तट्टीकासारसुन्दरी॥ हेमलः ६। इति जटाधरः॥ तस्योत्पत्तिर्यथा,—